

DOI: 10.31548/hspedagog2021.02.064

УДК 1(091):477

**ЗАКОНИ МИСЛЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СПАДЩИНІ
ПРОФЕСОРІВ ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ХІХ ст.****Н. Г. МОЗГОВА**, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри
філософії*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова**E-mail: mozgova@gmail.com***Є. М. ШУШКЕВИЧ**, кандидат філософських наук, ст. викладач кафедри
філософії*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова**E-mail: shushkevych.e.n@gmail.com*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню логіко-гносеологічної проблематики, зокрема законів мислення у творчому спадку представників київської духовно-академічної філософії ХІХ ст., таких як В. Карпов, Й. Міхневич, О. Новицький, П. Ліницький. Центральною проблемою статті є теоретичний пошук світоглядних витоків розуміння сутності, місця та значення законів мислення в пізнавальній діяльності людини. Автори статті зупиняються на вивченні творчості лише тих персоналій, які мали свої власні підручники з логіки, хоча лекції читали без винятку всі професори філософії Київської духовної академії. Такий підхід до проблеми пов'язаний із цілою низкою труднощів, оскільки в підручниках важко було віднайти власну позицію мислителя з тієї чи іншої проблеми. Не дивлячись на це, позиції професорів суттєво відрізняються одна від одної. І ми спробували це довести. Метою дослідження було з'ясування ідейного збігу та одночасно принципових розбіжностей головних положень щодо розуміння сутності, місця та значення законів мислення в пізнавальній діяльності людини в творчій спадщині професорів Київської духовної академії. Дана мета реалізувалася у наступних завданнях: проаналізувати головні ідеї праць з логіки В. Карпова, Й. Міхневича, О. Новицького, П. Ліницького та розкрити їх світоглядні уподобання; віднайти ідейні збіги між головними положеннями їх теоретичних уподобань; обґрунтувати факт впливу західноєвропейської філософської традиції на філософів київської школи духовно-академічної філософії ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: духовно-академічна філософія, логіко-гносеологічна проблематика, закони мислення, закон тотожності, закон несуперечливості мислення, закон виключеного третього, логіка.

Актуальність проблеми. З огляду на нагальні завдання духовного відродження та розвитку української філософської думки, актуальним є звернення до творчої спадщини вітчизняних мислителів минулого. Важливу роль у даному процесі покликане зіграти вивчення та визначення як загалом дійсного місця київської духовно-академічної філософії ХІХ ст. у духовному житті України, так і місця в цій філософії ролі логіко-гносеологічної проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан опрацьованості філософського доробку таких представників київської духовно-академічної філософії ХІХ ст. як В. Карпова (1798–1867), Й. Міхневича (1809–1885), О. Новицького (1806–1884), П. Ліницького (1839–1906) створюють необхідні передумови для систематичного відтворення та об'єктивної оцінки їх філософських уподобань, які досі ще залишаються маловивченими. Деякі аспекти логіко-

гносеологічної проблематики філософських поглядів В. Карпова і П. Ліницького висвітлені одним з авторів цієї публікації у ряді статей [5]. Слід підкреслити також тих сучасних дослідників, які ґрунтовно вивчали філософські погляди вищеназваних мислителів. Це такі дослідники, як І. Огородник, М. Русин, Ю. Федів, М. Ткачук. Але якщо історико-філософські погляди вищеназваних професорів вже достатньо тривалий час є об'єктом вивчення сучасних дослідників української філософії ХІХ ст., то цього у повній мірі не можна засвідчити щодо логіко-гносеологічних уподобань представників духовно-академічної філософії.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ідейного збігу і одночасно розбіжностей головних положень щодо розуміння сутності, місця та значення законів мислення в пізнавальній діяльності людини в творчій спадщині професорів Київської духовної академії.

Дана мета реалізується у наступних завданнях. Проаналізувати головні ідеї праць з логіки К. Карпова, Й. Міхневича, О. Новицького, П. Ліницького та розкрити їх світоглядні уподобання; віднайти ідейні збіги між головними положеннями їх теоретичних уподобань; обґрунтувати факт впливу західноєвропейської філософської традиції на філософів київської школи духовно-академічної філософії ХІХ – початку ХХ ст.

Методологія дослідження. У процесі даного дослідження були використані: герменевтичний метод – для тлумачення та інтерпретації автентичних текстів праць В. Карпова, Й. Міхневича, О. Новицького, П. Ліницького; метод історіографічного аналізу – для систематизації першоджерел та наукової літератури, які присвячені дослідженню законів мислення; порівняльно-історичний метод – з метою виявлення суспільно-

історичних умов, за яких формувалися філософські погляди мислителів; компаративний аналіз – для порівняння світоглядно-філософських уподобань професорів київської духовно-академічної філософії; метод текстологічного аналізу – з метою урахування контексту в дослідженні філософського спадку мислителів.

Виклад основного матеріалу.

Авторів цікавили саме ті персоналії, які мали свої власні підручники з логіки, хоча лекції читали без винятку всі професори філософії КДА. Такий підхід до проблеми пов'язаний із цілою низкою труднощів, оскільки в підручниках важко віднайти власну позицію мислителя з тієї чи іншої проблеми. Не дивлячись на це, позиції авторів цих підручників суттєво різняться одна від одної. І ми це спробуємо довести.

Спочатку звернемося до розуміння В. Карповим, Й. Міхневичем, О. Новицьким, П. Ліницьким сутності законів мислення (таке словосполучення характерне для наукового обігу ХІХ ст., що відповідає сьогodнішньому словосполученню – законів логіки).

Зокрема погляди В. Карпова на логіку як науку і навчальну дисципліну, його розуміння та інтерпретація форм і законів мислення найбільш чітко розглянуті ним у підручнику з логіки, який був опублікований у 1856 р. і мав повну назву «Систематичний виклад логіки» [1].

Переходячи до розгляду законів мислення, мислитель ставить слушне питання про походження цих законів «Де та скрижаль, на якій вони накреслені? Одні передбачають її поза нами, інші – в нас; міркування, як видно, абсолютно протилежні. Які ж з них є справедливими?» [1, с. 47]. На думку В. Карпова, закони мислення не можна нав'язати ззовні, оскільки вони належать самому розсудку, інакше ці закони можна було б відмінити або замінити іншими законами. З цього

висновку ще зовсім не впливає, що розсудок, як вважав Кант, має здатність до самозаконодавства. На думку В. Карпова, закони мислення не можуть походити з досвіду, оскільки досвід не є джерелом їх виникнення. «Заглиблюючись у розумове життя первісної людини чи дитини, ми чітко помічаємо, що до розуміння будь-яких законів, вони вже безпомилково виконують повеління цих законів, і дуже дивуються, коли помічають певне порушення дії цих законів у освічених людей. Саме цією неусвідомленою присутністю дії цих законів обумовлюється і можливість подальшого навчання первісної людини і дитини. ...Неможливо ззовні нав'язати того, до чого не має сприйнятливості у природі мислення» [1, с. 48]. Спростовуючи різні концепції про природу та сутність законів мислення, В. Карпов доходить висновку, що ці закони вкладені у душу людини тільки Богом і є вічними та незмінними. У такий спосіб, ми можемо констатувати, що на користь теологічного психологізму слугують погляди В. Карпова на закони мислення.

Мислитель дає наступне визначення законам мислення: «...закони мислення необхідно розуміти як правила, які обмежують мисленнєву дію у певних сполученнях їх уявлень та ознак» [1, с. 47]. На думку В. Карпова, все, про що розсудок мислить, запозичується ним завдяки уявленню з царини розуму і чуттів, але й те, як повинен розсудок мислити, тобто власне правила мислення, є результатом законів, які панують над діяльністю розуму і чуттів.

В. Карпов ставить слушне питання: чому розсудок у своїй діяльності повинен обмежуватись законами, а не одним єдиним законом? На його думку, по-перше, це результат відсутності самозаконодавства розсудку, і, по-

друге, «закони мислення є другорядними, тобто вони є предметами дослідження внутрішнього досвіду і потрапляють у свідомість з допомогою спостереження над їх діяльністю. Але розглядаючи джерела, з яких вони походять, їх неможливо назвати й досвідними» [1, с. 50]. Далі В. Карпов співвідносить закони чуттєвої та розумової діяльності. Перший звучить наступним чином: «чуття, разом зі зміною миттєвостей і пунктів розгляду предмету, за необхідністю розглядають один й той же предмет у різноманітних образах» [1, с. 50]. А суть другого закону полягає у тому, що «предмет, за зовнішнім своїм обрисом і положенням, є різноманітним і з необхідністю споглядається розумом як один і той самий» [1, с. 51]. Яким із цих законів керується розсудок? Балансуючи між розумом і чуттями, розсудок, на думку В. Карпова, «змушений мислити предмет одночасно змінним і незмінним, або знаходитися у постійному ваганні між його тотожністю і нетотожністю. ...А так як єдине колись роздвоїлось, то воно вже не може повернутись до єдності конкретного, тому розсудок намагається на певній основі цю роздвоєність поєднати з допомогою чогось третього» [1, с. 51].

Далі В. Карпов ретельно зупиняється на аналізі трьох законів правильного мислення: законі тотожності, законі суперечності і законі достатньої підстави, при цьому заперечуючи існування закону виключеного третього і вважаючи його різновидом закону суперечності. «Міркуючи про предмет виключно під впливом розуму, оскільки він споглядає все незмінним і постійним, розсудок керується законом тотожності. Розглядаючи свій зміст в залежності від уявлень чуттів, оскільки чуття дають нам різноманітність і мінливість предметів, мисляча сила підпорядковується закону

суперечності. А намагаючись роздвоєний розумом і чуттями предмет привести до єдності, мисляча сила слідує закону достатньої підстави. Закон тотожності стверджує, що будь-який предмет мислення покладається як один і той же. Закон суперечності стверджує: все, що є предметом мислення як таке, протилежне собі, як не таке. Закон достатньої підстави стверджує: все є взаємопротилежним і безпосередньо непоєднаним, з необхідністю на певній основі поєднується. З цього розуміння законів мислення випливає, що ми повинні розглядати їх не лише як начала регулятивні, але і як начала нормативні, діяльністю яких відтворюються прагнення розуму й чуттями» [1, с. 52].

Якщо звернутися до творчої спадщини ще одного професора філософії КДА, а згодом і Рішельєвського лицю Й. Міхневича, то в його праці «Досвід поступового розвитку головних дій мислення як керівництва до першопочаткового викладу логіки» [4], написаній у 1847 р. і опублікованій в Одесі, ми знаходимо наступне бачення основних законів мислення: по-перше, Й. Міхневич, на відміну від В. Карпова та О. Новицького, не зупиняється на загальному понятті закону й відразу переходить до розгляду власне законів мислення; по-друге, Й. Міхневич, як і О. Новицький, вважає основним законом мислення закон суперечності і саме з нього він розпочинає свій аналіз цього закону.

Дещо інше розуміння та іншу інтерпретацію законів мислення ми знаходимо у О. Новицького в його «Короткому керівництві з логіки та попередньому нарисі з психології» [6], яке було опубліковане у Києві в 1844 р. Новицький зупиняється на загальному понятті закону: «Законом взагалі є загальний і постійний спосіб дії, який виражається у певній царині часткових явищ і випадків, а закон

мислення – є загальний і постійний спосіб дії нашого розсудку, який проявляється у часткових його діях» [6, с. 67]. Всі закони мислення, на думку О. Новицького, поділяються на основні та другорядні. Основні ж закони мислення впливають безпосередньо з життя нашого духу, тобто вони є апіорними, а другорядні – походять від основних, але при цьому їм підпорядковуються форми мислення (прикладом можуть слугувати закони умовиводів). Крім поділу законів мислення на основні і другорядні, Новицький проводить послідовний поділ основних законів мислення на ті, які відносяться до а) дійсних відношень речей і б) можливих відношень речей. До дійсних відношень речей відносяться закон тотожності й нетотожності та закон причинності, а до можливих відношень речей – закон узгодженості й суперечності.

Переходячи до розгляду дійсних відношень речей, Новицький підкреслює, що ці відношення можуть реалізовуватись у просторі й часі. «Коли розсудок, – пише він, – занурюється у суттєві відношення речей, як дійсно існуючі у просторі, тоді він і мислить в них саме те, що в них дійсно існує і тому кожен річ мислить тим, чим вона є насправді, тобто розгортає відношення тотожності; і навпаки, висловлюючи те, чого в речах немає, розсудок розгортає відношення нетотожності. Коли розсудок мислить речі, як саме вони діють у часі, тоді він мислить їх як причину будь-яких дій, або як дію будь-якої причини, тобто розгортає відношення причинності» [6, с. 68]. На думку Новицького, розгортання відношень тотожності належить виключно свідомості, а причинності – волі.

У сфері ж мислення про можливе «мислення не турбується про те, щоб зобразити предмет тотожним самому собі, тобто тим, чим він дійсно

існує у своєму бутті, а задовольняється лише узгодженістю своїх уявлень з родами й видами, до яких належить цей предмет, і узгодженістю уявлень між собою, щоб не було між ними суперечності. Отже, у сфері мислення про можливе, основним законом є закон узгодженості та суперечності» [6, с. 70]. Новицький пояснює, що останній не є новим законом, а лише розгорнутим законом тотожності та нетотожності, так само, як можливість є розгорнутою (до видів й родів) дійсністю.

Переходячи до питання про розгляд законів мислення у творчій спадщині П. Ліницького, слід підкреслити, що він ці проблеми ретельно вивчає та досліджує у підручнику з логіки «Про форми і закони мислення» (1895) [2] та підручнику з філософії «Основні питання філософії. Досвід систематичного викладу філософії» (1901) [3].

Ліницький розпочинає свій аналіз з порівняння фізичних, моральних та мисленневих законів. На його думку, у фізичному світі все відбувається з необхідністю, а сила фізичних законів є невблаганною, остання не зникає з пізнанням цих законів. Зовсім іншою є природа моральних законів: вони не є необхідними, а є лише обов'язковими, останні закони виражають не те, якими ми є насправді, а якими ми маємо бути. Тому важливу роль у дієвості цих законів відіграє їх пізнання. Для вираження відмінного характеру моральних законів від фізичних, останні називають ще нормативними законами або правилами. Моральні закони працюють у практичній діяльності людини, але ще існують мисленневі закони, які притаманні розумовій діяльності і які теж носять нормативний характер. Вони не є необхідними, але є обов'язковими і тому можуть порушуватись людьми, «і

хоча порушення цих правил не є провиною або злочином, як у випадку з моральними законами, а є лише оманюю, ... але однаково людина, яка любить істину, не може ігнорувати правила, якими керується її розумова діяльність» [2, с. 6]. У такий спосіб П. Ліницький доходить висновку, що розумова діяльність з необхідністю має свої власні закони або нормативні правила.

Так як мислення є вільною діяльністю людини, то й предметом логіки виступає вивчення цієї діяльності, а тому логіка повинна бути наукою нормативною. Логіка «не тільки розглядає те, яким чином відбувається процес мислення, не тільки вивчає форми, в яких проявляється діяльність мислення, але й встановлює ті правила діяльності мислення та вказує на ті умови, від яких залежить логічна правильність мислення» [3, с. 70]. Філософ уточнює, що, по-перше, логіка мислення пошкоджується і воно стає неправильним у психічно хворих людей, але ця неправильність є психічно-фізіологічною, і, по-друге, мислення буває неправильним в логічному значенні, тобто тоді, коли порушуються логічні закони. У свою чергу, закони можуть порушуватись навмисно і ненавмисно, тобто внаслідок чи квапливості, чи нерозважливості, чи внаслідок недостатнього розвитку мисленневої діяльності.

П. Ліницький розглядає погляди представників емпіризму і раціоналізму відносно законів мислення. Представники емпіризму досліджують пізнавальний процес як психічний процес, в основі якого лежать закони асоціацій. І як процес психічний, точніше психічно-фізіологічний, пізнавальний процес відбувається сам по собі, подібно до всіх інших фізіологічних процесів у нашому організмі. На думку професора, що якщо процес думки здійснюється абсолютно вільно, то

повинні існувати й певні закони, котрими керується цей процес. Такими законами не можуть виступати закони асоціацій, оскільки по своїй суті ці закони є лише психологічними умовами, за яких стає можливим виникнення уявлень. «Логічний зв'язок треба розрізняти від асоціації, яка відбувається незалежно від нашої волі по законам психічної сумісності й одночасності сприйняття вражень і багаторазового повторення одних і тих же груп вражень. Між тим логічний зв'язок нами визначається вільно та свідомо у силу тих начал, які мають об'єктивне значення. Насамперед по законам асоціації встановлюється зв'язок слів з відповідними їм уявленнями та значеннями. Далі, уявлення будь-якої окремої речі також є асоціацією сприйнятих вражень або відчуттів. Нарешті загальні уявлення складають результат багатьох вражень, які співпадають у деяких подібних рисах. Всі психічні дії з необхідністю треба відрізняти від понять...Поняття відрізняються від уявлень своїм відволікаючим характером, бо ми робимо аналіз ознак речі, а не всі ознаки, які є в уявленні про предмет, складуть загальне поняття про предмет, а лише ті, котрі встановлюють необхідний зв'язок... Саме характером необхідності відрізняється логічний зв'язок від простої асоціації» [2, с. 20–21].

Раціоналізм в пізнавальному процесі головне значення надає самому мисленню і «розглядає його як свободну духовну діяльність, а тому й процес пізнання розглядає як діяльність, котра керується нормативними законами, при цьому вони отримують характер правил, що мають прямий зв'язок із кінцевою метою пізнання, тобто з ідеєю істини. Отже, теорія законів мислення є дослідженням їх у відношенні активності» [3, с. 52–53].

Так як мислення є діяльністю формальною, то такий же характер повинні мати і закони мислення. «Тому під законами мислення слід розуміти такі формальні вимоги, які тісно пов'язані з діяльністю мислення і відповідними до цієї діяльності формами» [3, с. 53].

П. Ліницький висуває наступні вимоги щодо мисленнєвої діяльності, які впливають із законів мислення, – це єдність мислення, його послідовність та обґрунтованість. Перша вимога, тобто єдність мислення, має двоїстий характер, оскільки відноситься до предмету мислення та до самого процесу мислення. Єдність ідеї є необхідною умовою як для наукових, так і для літературних робіт. Послідовність, у якості другої вимоги мислення, дає можливість виявити як переваги, так і недоліки мисленнєвого процесу. «Брехню буває не так легко пізнати, коли вона прихована, розгорнути ж її послідовно – означає її викрити, тобто зробити явною; і навпаки: чим більше ми розкриваємо істину з різних сторін, тим більше вона набуває рис переконливості» [3, с. 37]. Разом з тим, ні єдність, ні послідовність самі по собі, вважає Ліницький, ще не забезпечують істинності наших думок. Істинність забезпечується тільки за рахунок дотримання третьої умови або вимоги – вимоги обґрунтованості. Посправжньому обґрунтована думка не може не бути істинною, якщо вона ґрунтується на пізнанні сутності речі. На думку Ліницького, істина завжди повинна бути єдиною і перебувати в узгодженні із собою, тобто єдність істини виступає як її найсуттєвіша ознака. Ця думка ґрунтується на положенні, що істина завжди має необхідне відношення до сутності речей і вона є вираженням їх сутності. Отже, зв'язок думок або уявлень з буттям речей, тобто зв'язок пізнання з пізнаваним світом є необхідним моментом істини. Наші думки повинні

мати достатню підставу, а такою підставою може виступати тільки сутність речей. У такий спосіб, «звичне поняття про істину, під якою розуміється найбільш адекватна відповідність між пізнанням речі та її буттям, має зв'язок із законами мислення; таке розуміння істини впливає із цих законів і тому є для нас настільки ж важливими, наскільки є важливим і самі закони мислення» [3, с. 31].

Результати дослідження та їх обговорення. Відомий дослідник російської філософії Е. Радлов характеризував наступним чином стан розвитку логіко-гносеологічної проблематики у лоні вітчизняної філософії у XIX ст.: «Філософія неможлива без гносеологічного обґрунтування, але потреба у ньому в філософії почала чітко усвідомлюватись лише у другій половині XIX ст., і з тих пір гносеологічні дослідження почали з'являться у великій кількості... Від загальних оглядів у дослідженнях переходять до аналізу часткових проблем. Загальні курси філософії замінюються «Вступами до філософії», в яких не стільки вирішуються проблеми, скільки розглядаються загальні точки зору, з позицій яких ці питання можуть бути вирішеними» [7, с. 147]. До цієї традиції цілком вписується і творчий спадок вище розглянутих філософів-академістів, і як ми бачимо, логіко-гносеологічні уподобання цих філософів цілком вписується в традицію «київської духовно-академічної школи».

Висновки і перспективи. В. Карпов, Й. Міхневич, О. Новицький, П. Ліницький стояли на твердих позиціях традиційної, тобто аристотелівської логіки, а криза цієї логіки була ще попереду. У недалекому майбутньому будуть зроблені такі грандіозні відкриття у галузі точного знання, як неевклідова

геометрія М. Лобачевського, теорія ймовірності А. Ейнштейна, теорія множин Г. Кантора, які призведуть до кризи «старої логіки». І якщо Кант ще міг з повною впевненістю стверджувати, що у своїх основних рисах логіка вже давно є завершеною наукою і з часів Аристотеля вона не розвивається, то на межі століть більшість логіків як в Європі, так і в Україні прийшли до висновку, що «стара логіка» вже трагічно не відповідала науковим потребам часу, а її закони цілком залежать від властивостей тієї предметної області, яку досліджує та чи інша наука.

Список літератури

1. Карпов В. Н. Систематическое изложение логики / В.Н. Карпов. – СПб.: В типографии Якова Трея. – 1856. – XIV, 314 с.
2. Линицкий П. И. О формах и законах мышления / П.И. Линицкий. – Харьков: Тип. Губ. Прав., 1895. – 84 с.
3. Линицкий П.И. Основные вопросы философии. Опыт систематического изложения философии П.И. Линицкий. – К.: Изд. А.К.Т., 1901. – 194 с.
4. Михневич Й.Г. Опыт постепенного развития главных действий мышления, как руководство для первоначального преподавания логики / Й.Г. Михневич. – Одесса: В городской типографии, 1847. – II, 116 с.
5. Мозгова Н. Децо про трактування законів логіки професорами філософії Київської духовної академії // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. 2006, №14. II ж. До питання про гносеологічні засади формальної логіки (М. Троїцький і П. Ліницький) // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія. 7. Релігієзнавство. Культурологія.

Філософія: Зб. наук. праць. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – Вип. 39 (52).

6. Новицкий О. М. Краткое руководство к логике с предварительным очерком психологии / О.М. Новицкий. – К.: В университетской типографии, 1844. – 188 с.

7. Радлов Э.Л. Очерк истории русской философии / Э.Л. Радлов // Введенский А.И., Лосев А. Ф., Радлов Э.Л., Шпет Г.Г. Очерки истории русской философии. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – С. 96-216.

List of References:

1. Karpov, V.N. (1856). *Sistematicheskoye izlozheniye logiki* [Systematic exposition of logic] / V.N. Karpov. St. Petersburg, In the printing house of Yakov Trey, XIV, 314.

2. Linsky, P.I. (1895). *O formakh i zakonakh myshleniya* [On the forms and laws of thinking] / P.I. Linsky. Kharkov, Tip. Gub. Prav., 84.

3. Linsky, P.I. (1901). *Osnovnyye voprosy filosofii. Opyt sistematicheskogo izlozheniya filosofii* [Basic questions of philosophy. The experience of a systematic presentation of the philosophy] / P.I. Linsky. Kiev, Ed. A.K.T., 194.

4. Mikhnevich, J.G. (1847). *Opyt postepennogo razvitiya glavnykh deystviy myshleniya, kak rukovodstvo dlya pervonachalnogo prepodavaniya logiki* [The experience of the gradual development of the main actions of thinking, as a guide for the initial teaching of logic] / J.G. Mikhnevich. Odessa, V gorodskoy tipografii, II, 116.

5. Mozghova, N. (2006; 2018). *Deshcho pro traktuvannya zakoniv lohiky profesoramy filosofiyi Kyivskoyi dukhovnoyi akademiyi* [Something about the interpretation of the laws of logic by professors of philosophy of the Kyiv Theological Academy] // Scientific notes of the Volodymyr Hnatyuk Ternopil

National Pedagogical University, Series: Philosophy, No.14.

Ibid. Do pytannya pro hnozeolohichni zasady formalnoi lohiky (M. Troyitskyi i P. Linytskyi) [On the question of epistemological principles of formal logic (M. Troitsky and P. Linitzky)] // Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU, Series. 7. Religious studies. Culturology. Philosophy: Coll. of research papers. Kyiv, M.P. Drahomanov NPU Publishing House, Issue 39 (52)

6. Novitsky, O.M. (1844). *Kratkoye rukovodstvo k logike s predvaritelnyim ocherkom psikhologii* [A short guide to logic with a preliminary outline of psychology] / O.M. Novitsky. Kiev, In the university printing house, 188.

7. Radlov, E.L. (1991). *Ocherk istorii russkoy filosofii* [Essay on the history of Russian philosophy] / E.L. Radlov // Vvedensky A.I., Losev A.F., Radlov E.L., Shpet G.G. Essays on the history of Russian philosophy. Sverdlovsk, Publishing house of the Ural University, 96-216.

**LAWS OF THINKING AS A SUBJECT OF RESEARCH IN THE HERITAGE OF
PROFESSORS OF THEOLOGICAL-ACADEMIC PHILOSOPHY OF THE XIX – EARLY
XX CENTURIES**

N. G. Mozghova, E. M. Shushkevych

Abstract. *The article is devoted to studying the logical and epistemological issues, in particular the laws of thinking in the creative heritage of the representatives of Kyiv theological-academic philosophy of the XIX century, such as V. Karpov, J. Mikhnevych, O. Novytsky, P. Linytsky. The central problem of the article is the theoretical search for ideological origins of understanding the essence, place and significance of the laws of thinking in human cognitive activity. The authors of the article focus on studying the creative heritage only of those personalities who had their own textbooks on logic, although the lectures were delivered without exception by all professors of philosophy of the KTA. This approach to the problem is associated with a number of difficulties, because in the textbooks it was difficult to find the thinker's own position on a particular problem. Despite this, the positions of professors differ significantly from each other. And we tried to prove it. The aim of the study was to clarify the ideological coincidence and at the same time fundamental differences of the main statements on understanding the essence, place and significance of the laws of thinking in human cognitive activity in the creative heritage of professors of the Kyiv Theological Academy. This goal was realized in the following tasks. to analyze the main ideas of works on the logic by K. Karpov, J. Mikhnevych, O. Novytsky, P. Linytsky and to reveal their worldview preferences; find ideological coincidences among the main statements of their theoretical preferences; to substantiate the fact of the influence of the Western European philosophical tradition on the philosophers of the Kyiv school of theological-academic philosophy of the XIX – early XX centuries.*

Key words: *theological-academic philosophy, logical-epistemological problems, laws of thinking, law of identity, law of consistency of thinking, law of excluded third, logic.*